

KONSEPT TUSHUNCHASINING LINGVOKULTUROLOGIYADA TUTGAN O'RNI VA LINGVAKULTUREMA MASALASI**Yakubova Gulnoza Toxirjonovna**

"University of Economics and Pedagogy" nodavlat Oliy ta'lim muassasasi, Filologiya kafedrası assistenti

Zamonaviy tilshunoslikda inson madaniyatini talqin qilishning samarali usuli sifatida tilni o'rganish tendentsiyasi mavjud. Buning sababi shundaki, til inson tafakkuri tizimining, inson ruhiyatining tabiatining kalitidir, u millatni tavsiflashga xizmat qiladi. L. Yelmslevning fikricha, til "shaxs uslubini ham, o'tgan avlodlar hayotidagi voqealarni ham tushunishga yo'l ochishi mumkin". Yelmslev, 1960: 131] uning madaniyatni o'rganishga bo'lgan "chaqiriqlari" mahalliy madaniyatshunoslar tomonidan eshitildi. So'nggi 10-15 yil ichida rus olimlarining ishlarini tahlil qilish quyidagilarga imkon beradi: Zamonaviy rus tilshunosligida yangi yo'nalishni – madaniy tilshunoslikni (lingvokulturologiyani) jadal shakllantirish tendentsiyasi tobora aniq ifoda etilayotganiga e'tibor bering.

Kontsepsiya yuqori darajadagi mavhumlikning aqliy shakllanishi sifatida asosan so'z bilan bog'liq. Bundan kelib chiqadiki, u ob'ektiv tasnifga qo'shimcha ravishda barcha kommunikativ ahamiyatga ega ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Avvalo, bu belgi tilning leksik tizimidagi o'rnini ko'rsatadigan belgilar: uning paradigmatic, sintagmatic va so'z yasovchi aloqalari – F. Sossyur "ahamiatlilik" deb atagan va oxir-oqibat "lingvistik qiymat" ni aks ettiradigan narsa tildan tashqari obyekt. [Krasavskiy, 2001: 40-59]. Kontsepsiyaning semantik tarkibiga quyidagilar kiradi, shuningdek, til belgisining ekspresiv va illokutiv funktsiyalari bilan bog'liq bo'lgan barcha pragmatik ma'lumotlari, bu tajribaga to'liq mos keladi " [Stepanov, 1997: 41] va "intensivlik" [Perelygin, 1993:5] u yuboradigan ma'naviy qadriyatlar. Til tushunchasi semantikasining yana bir ehtimoliy tarkibiy qismi bu so'zning kognitiv xotirasi: til belgisining asl maqsadi va ona tilida so'zlashuvchilarning ma'naviy qadriyatlari tizimi bilan bog'liq semantik xususiyatlari [Apresyan, 1995: 56-59; Telia, 1996: 235]. Biroq, bu erda kontseptual jihatdan eng muhim

ma'lum bo'lishicha, tabiiy til birliklarining semantikasining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan va uning ma'ruzachilari dunyosining lingvistik rasmini aks ettiradigan madaniy-etnik tarkibiy qism.

Lingvokulturologiya-bu til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadigan fanlararo soha. "Lingvakultura" tushunchasi lingvistik amaliyotlar va madaniy kontekstlar o'rtasidagi ajralmas bog'liqlikni anglatadi, til madaniy o'ziga xosliklarni, qadriyatlarni va ijtimoiy me'yorlarni qanday aks ettirishi va shakllantirishini ta'kidlaydi.

Kontsepsiyaning Lingvokulturologiyadagi roli

1. Madaniy o'ziga xoslik: til madaniy o'ziga xoslikning asosiy belgisi bo'lib xizmat qiladi. U jamiyat tarixi, an'analari va qadriyatlarini qamrab oladi. Tilni tushunish uning madaniyatini tushunishni o'z ichiga oladi.
2. Aloqa naqshlari: turli madaniyatlarda noyob aloqa uslublari mavjud bo'lib, ular tildan foydalanishga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ba'zi madaniyatlar bilvosita muloqotni birinchi o'ringa qo'yishi mumkin, boshqalari esa to'g'ridan-to'g'ri. Lingvokulturologiya asosiy madaniy me'yorlarni ochish uchun ushbu naqshlarni o'rganadi.
3. Kognitiv ramkalar: til fikrlash jarayonlarini shakllantiradi. Sapir-Vorf gipotezasi shuni ko'rsatadiki, tilning tuzilishi uning ma'ruzachilarining dunyoqarashiga ta'sir qiladi. Lingvokulturologiya o'ziga xos lingvistik xususiyatlar madaniy in'ikoslar va kognitiv asoslarni qanday aks ettirishini o'rganadi.
4. Ramziylik va ma'no: so'zlar va iboralar ko'pincha madaniy ahamiyatga ega bo'lib, ularning ma'nolaridan tashqarida. Lingvokulturologiya chuqurroq madaniy tushunchalarni ochish uchun til ichidagi iboralar, metafora va belgilarni tahlil qiladi.

O'zbek tilshunosligida ham "konsept" tushunchasi turli talqinga ega. Masalan, Sh.Safarov "moddiy dunyo idroki ayni paytda idrok etilayotgan predmet- hodisalar haqida tushunchaning tug'ilishini, keyinchalik ushbu tushuncha mental namunakonsept sifatida shakllanib, moddiy nom olishi"ni ta'kidlaydi.¹¹ O'.Q.Yusupov konseptni "tashqi yoki ichki dunyodagi biror bir narsa yoki hodisa haqidagi ongimizdagi bilimlar majmuasi, u haqidagi obrazlar va unga bo'lgan ijobiy, salbiy, neytral munosabatlar, ya'ni baholashlardir", deb belgilaydi. Tushuncha va konseptni farqlashda olim quyidagicha fikr bildiradi:" konsept bilan tushunchani ayebergga o'xshatish mumkin. Agar konsept aysberg bo'lsa, uning suvdan chiqib turgan qismi tushunchadir".¹² Yuqoridagi fikrlarni o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, konsept tushunchasi har bir shaxs uchun individual va jamiyat uchun umummilliy bo'lgan, ong, til va ruhiyatning bog'liqligida kechuvchi jarayondir. .tilshunoslikda yanada chuqur o'rganishni taqozo etadigan mavzu. Kognitiv tilshunoslikda turli olimlarning fikrlarini o'rganish natijasida. Yakdil xulosaga kelinmagani ma'lum bo'ldi va tilshunoslikning yanada chuqur o'rganilishi talab etiladigan mavzusi ekanligi ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, lingvokulturologiya va linguaculturemea kabi tushunchalarni o'rganish til va madaniyatning o'zaro ta'siri, turli jamiyatlarda inson tajribasi va tushunchasini shakllantirish haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кубрякова Е.С. О когнитивной лингвистики и семантики термина когнитивны//Вестник Воронежского государственного университета. –Воронеж, 2001.90-с
2. Safarov Sh. S. Kognitiv tilshunoslik.-Jizzax: Sangzor,2006.- B.91
3. Mamatov A. E. Tilga kognitiv yondashuvning mohiyati nimada? Tilshunoslikning dolzarb masalalari: Prof. A.Nurmonov tavalludining 70 yilligiga bag'ishlab o'tkazilgan ilmiy-amaliy anjuman materiallari.-Andijon,2012/-B.212-219.
4. Аскольдов С.А. Концепт и слово// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.-М:Academia. 1997.-С.267-280
5. Ray Jakendoff, 1989: "What is a concept, that a person may grasp it". Program in Linguistics and Cognitive science Brandies University Watham.